

HET RECHT OP MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING: VRAGEN VOOR EEN EVALUATIE

Inleiding.....	47
1 Kader voor de evaluatie van het OCMW	48
2 Enkele aspecten van de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie die om een evaluatie vragen.....	52
2.1 Het bedrag van het leefloon.....	52
2.2 De uitbreiding van het recht tot sommige categorieën van vreemdelingen	54
2.3 Tewerkstelling als bevoorrechte vorm van maatschappelijke integratie	56
2.4 Geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie	59
2.5 De financiering van de opdrachten van het OCMW.....	64
3 Reflectie over de maatschappelijke basisdienstverlening door het OCMW	65
3.1 Hinderpalen bij de toegang tot het OCMW - Geen beroep doen op het OCMW	66
3.2 Informatie	67
3.3 Het onthaal.....	70
3.4 De aanvraag.....	72
3.5 Begeleiding	75
Bibliografie:	82
Bijlage: Samenstelling van de verruimde overleggroep	84

Deze tekst is uit het Frans vertaald.

Inleiding

Een belangrijke gebeurtenis van het jaar 2002 is de invoeging van de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie die de wet tot instelling van het recht op een bestaansminimum vervangt. Aan de stemming over deze wet gingen talrijke debatten vooraf waar een grondige en verruimde evaluatie werd gevraagd van de wetgevingen betreffende de OCMW's en de toepassing ervan. Met dit hoofdstuk willen we eerste krijtlijnen uittekenen voor een systematische en open evaluatie¹.

In het eerste deel van dit hoofdstuk herneemt het Steunpunt een definitie van evaluatie (één van de vele) die het met betrekking tot zijn taken geschikt acht. Het reikt drie aanbevelingen op lange termijn aan die volgens hem een relevante evaluatie in de hand werken, van zowel de wetgevingen betreffende de OCMW's als van hun toepassing. Er worden ook twee voorstellen op korte termijn geformuleerd.

Het Steunpunt heeft op vraag van de Minister van Maatschappelijke Integratie een overleg over het wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie georganiseerd om de standpunten van de verenigingen die armoede bestrijden, in te zamelen. Op dit overleg stoelt het tweede deel van dit hoofdstuk waarin later ook de standpunten van andere deelnemers werden opgenomen, zoals de Verenigingen van Steden en Gemeenten - afdeling maatschappelijk welzijn, de vakbonden, de federaties van maatschappelijke werkers, Op basis van de gevoerde debatten brengt het Steunpunt een reeks vragen voor de evaluatie naar voren.

Er was kritiek op de modaliteiten voor het overleg over het wetsontwerp omdat een diepgaand debat niet mogelijk was: het overleg was te kort

¹ Ook de wetgeving betreffende maatschappelijke dienstverlening zal aan bod komen: in de praktijk worden het recht op maatschappelijke integratie en op maatschappelijke dienstverlening naast elkaar toegepast. Essentiële thema's van het recht op maatschappelijke integratie en van de maatschappelijke dienstverlening komen echter niet aan bod omdat hierover niet de nodige gedachtewisseling heeft plaatsgevonden: het gaat om de categorieën en equivalentieschalen, de invloed van de wetgeving op de gezinsbanden en de buurtsolidariteit, ...

en niet alle betrokken partijen namen eraan deel. Het Steunpunt heeft dan uit eigen initiatief een verruimde overleggroep opgericht die op lange termijn werkt en waaraan een ruimere waaier van actoren deelneemt². Dit initiatief kadert in zijn opdrachten die in het samenwerkingsakkoord beschreven zijn. Het derde deel van de tekst brengt verslag uit over de besprekingen binnen de overleggroep. De groep koos als thema de basisdienstverlening van het OCMW. Dit overleg houdt een eerste evaluatie in.

1 Kader voor de evaluatie van het OCMW

Het samenwerkingsakkoord betreffende de bestendinging van het armoedebeleid, waarmee het Steunpunt werd opgericht, legt zowel de nadruk op de noodzaak om het armoedebeleid te evalueren als op het belang om alle betrokken actoren in deze evaluatie te laten participeren. Aan de evaluatie moeten alle betrokken actoren deelnemen, ook de rechthebbenden, die zoals sinds het Algemeen Verslag over de Armoede wordt erkend, een uiterst belangrijke rol spelen bij de uitwerking, de toepassing en de evaluatie van het beleid.

De definitie van evaluatie die de "Société wallonne de l'évaluation et de la prospective"³ voorstelt, beantwoordt aan deze eis en benadrukt tevens andere belangrijke aspecten. De evaluatie opgevat zoals door de SWEP, streeft niet enkel de participatie van alle betrokken actoren na, maar vloeit ook voort uit een ruimere definitie van het onderwerp door alle actoren die zich dit thema eigen maken en erover van gedachten wisselen.

"Evaluatie is de analyse - in termen van relevantie, efficiëntie, doelmatigheid, coherentie, duurzaamheid en uitvoerbaarheid - van beleidsmaatregelen, programma's, projecten of functies, met de bedoeling de kwaliteit van de beslissingen te verbeteren, de middelen beter te besteden en verslag uit te brengen aan de burger. Voor elke evaluatie is de samenwerking en de dialoog van de voornaamste

²De samenstelling van de verruimde werkgroep staat in bijlage.

³ Société wallonne de l'évaluation et de la prospective (2000) Charte fondatrice
<http://www.prospeval.org/index.html>

deelnemers nodig, namelijk afgevaardigden, evaluatoren, begunstigden van de beleidsmaatregelen, programma's, projecten of functies, alsook geïnteresseerde partijen, met andere woorden particulieren of organisaties die belangstelling hebben voor het beleid of het programma dat wordt geëvalueerd alsook voor de resultaten van de evaluatie.

De zo opgevatte evaluatie houdt slechts in dat de actoren die aan de gedachteswisseling over praktijken en resultaten van de geëvalueerde materie deelnemen, zich deze materie eigen maken. De indicatoren en de analyses moeten in elke fase worden bekrachtigd, en tijdens de evaluatie moeten de actoren zich permanent kunnen uiten. De evaluator treedt met betrekking tot de geëvalueerde acties en functies bescheiden op, hij mag geen conflictsituatie met zijn gesprekspartners aangaan. Dit zou namelijk altijd tot een mislukking van de evaluatie leiden".

(eigen vertaling)

a) Drie aanbevelingen voor een evaluatie van de wetgevingen betreffende het OCMW en van de toepassing ervan

➤ *Systematische inzameling van data*

Ondanks de reeds geleverde inspanningen blijft het verzamelen van coherente data een probleem waarmee iedereen te kampen krijgt die belangstelling heeft voor de werkzaamheden van de OCMW's. Er is geen uniformiteit in de data die de OCMW's verzamelen, de concepten worden door de OCMW's verschillend geïnterpreteerd en een longitudinale opvolging is aan de hand van de beschikbare gegevens niet mogelijk. De uitwerking op federaal en gewestelijk niveau van gemeenschappelijke matrices (per bevoegdheid) voor de verzameling van gegevens zou de uniformiteit en beschikbaarheid van data moeten verbeteren.

Een dergelijk initiatief werd in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest genomen waar het Verenigd College aan het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn de opdracht heeft gegeven om een jaarverslag over de staat van de armoede in het Brusselse Gewest uit te werken. In

dit rapport is een deel aan de analyse van de signalementskaarten gewijd die elk Brussels OCMW invult.⁴

➤ *Op meerdere niveaus evalueren*

De effecten van het OCMW-beleid zijn moeilijk te evalueren, en dit om hoofdzakelijk twee redenen. Enerzijds is de wetgeving betreffende de OCMW's over het federale en gewestelijke niveau verdeeld, terwijl de toepassing op lokaal vlak gebeurt. Anderzijds hebben de OCMW's de uitdagingen die ze moeten aangaan, niet volledig in de hand (effecten van conjuncturele tendensen op regionaal, nationaal, ... vlak) noch de middelen die hen daartoe ter beschikking staan.

Hoe kan worden bepaald of de vastgestelde effecten het gevolg zijn van de actie van het OCMW?

Om deze hinderpalen bij de evaluatie te vermijden, is het aangewezen op meerdere niveaus te werken. Bij de evaluatie van het OCMW moet ook een beeld worden geschetst van de voorwaarden (qua middelen en socio-economische omgeving) waarin het zijn taken uitvoert.

➤ *Het evaluatieproces verruimen tot alle betrokken actoren*

Zoals de gekozen definitie stelt moeten bij de evaluatie de standpunten van alle betrokken actoren aan bod moeten komen; deze van de begunstigen, van de maatschappelijke werkers van het OCMW, van de beheerders en mandatarissen, van de partners van het OCMW, in het bijzonder de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling, mutualiteiten...Elke betrokken actor moet zijn prioriteiten kunnen verdedigen (effecten op het welzijn en de toegang tot de rechten, implementatie van de wetgeving, efficiëntie en doelmatigheid ...) en de toegepaste evaluatiemethode.

Een goede praktijk: het OCMW van Elsene heeft onlangs een "raadgevende commissie voor maatschappelijke actie" binnen zijn eigen structuur opgericht. Deze commissie is samengesteld uit drie vertegenwoordigers van gebruikers van het OCMW, drie afgevaardigde

⁴ Zie: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 8ste Rapport over de staat van de armoede in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

vertegenwoordigers van de Sociale Coördinatie Elsene, drie afgevaardigde vertegenwoordigers van verenigingen die zich voor armoedebestrijding inzetten en drie leden van de Raad voor maatschappelijk welzijn. Dit orgaan is bevoegd voor de evaluatie, maar is ook een plaats voor informatie, uitwisseling en debat over de verschillende aspecten van het armoedebeleid dat in de gemeente wordt toegepast. De leden moeten de mogelijkheid hebben adviezen te formuleren en maatregelen voor te stellen die de kwaliteit van de diensten van het OCMW kunnen verbeteren.

b) Twee voorstellen op korte termijn

➤ *De federale adviescommissie voor maatschappelijk welzijn operationeel maken*

In de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie staat geen enkele referentie aan een evaluatiesysteem voor de wetgeving en de toepassing ervan door de OCMW's. Bij koninklijk besluit (B.S. 22.09.01) werd echter een federale adviescommissie voor maatschappelijk welzijn opgericht.

Deze commissie zou een interessant permanent denk- en debatforum kunnen zijn. Ze is namelijk samengesteld uit een vertegenwoordiging van verschillende actoren: vertegenwoordigers van OCMW-voorzitters en -secretarissen, de drie Verenigingen van steden en gemeenten, afdeling maatschappelijk welzijn, "armenverenigingen", zittende magistraten van de arbeidsrechtbanken, leden uit de academische wereld, professionele organisaties van maatschappelijke werkers en van secretarissen alsook van de administratie van maatschappelijke integratie.

➤ *De aangekondigde evaluatie uitvoeren, één jaar na de invoeging van de nieuwe wet; deze evaluatie zou uiteraard zo dicht mogelijk bij de hoger vermelde eisen moeten aansluiten, met name bij de erkenning van het standpunt van de rechthebbenden.*

2 Enkele aspecten van de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie die om een evaluatie vragen

Dit deel stoelt voornamelijk op de resultaten van het overleg over het wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie dat het Steunpunt op vraag van de Minister van Maatschappelijke Integratie (Steunpunt, oktober 2001b⁵) met de armenverenigingen heeft gevoerd. Waar mogelijk wordt het standpunt van andere deelnemers aan het debat weergegeven (vakbonden, Vereniging van steden en gemeenten, ...).

Het aantal discussiepunten is echter beperkt: essentiële vragen met betrekking tot het recht op maatschappelijke integratie werden niet behandeld omdat het niet mogelijk was hierover diepgaand van gedachten te wisselen (categorie van begunstigden, equivalentieschalen, ...).

Welke balans kan worden opgemaakt na één jaar toepassing van de nieuwe wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie? Was de vrees van toen gerechtvaardigd? Op de vooravond van de aangekondigde evaluatie en vertrekkende van de debatten over het wetsontwerp tekenen wij vragen en criteria op die ter voorbereiding hiervan relevant zijn. De antwoorden op deze vragen zou het mogelijk moeten maken de wet en de toepassing ervan in te schatten en waar nodig te verbeteren.

2.1 Het bedrag van het leefloon

Een evaluatie van het bedrag van het leefloon lijkt - in tegenstelling tot de volgende thema's - overbodig zolang er duidelijke signalen van het terrein zijn om wijzigingen door te voeren.

⁵ Deze nota kan worden geraadpleegd op de website van het Steunpunt <http://www.armoedebestrijding.be/publications/notamaatschappelijkeintegratie.pdf>

Het bedrag van het bestaansminimum was oorspronkelijk een kopie van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden dat zelf - bij zijn invoering vijf jaar eerder - op een louter budgettaire basis⁶ werd bepaald.

Het Algemeen Verslag over de Armoede en talrijke studies hebben aangetoond dat de bedragen van het bestaansminimum verre van voldoende zijn om van te leven⁷. Op basis van deze vaststelling hebben vakbonden en verenigingen zich gemobiliseerd omtrent een eis: de verhoging van de minimumuitkeringen met 10% en de koppeling van alle sociale uitkeringen aan de evolutie van de welvaart. In april 2001 hebben volksvertegenwoordigers⁸ trouwens een wetsvoorstel in die zin ingediend.

De koppeling van het leefloon aan de welvaart vergt een nieuwe evenwichtige aanpassing van alle andere sociale uitkeringen en van het minimumloon. Deze kwestie zou op de rondetafels over de sociale zekerheid moeten worden onderzocht.

In januari 2002 werd het bestaansminimum met 4% verhoogd. Maar de bijkomende verhoging met 6% die als "een van de topprioriteiten van de regering"⁹ naar voren werd geschoven en voor 2003 werd beloofd, werd niet gerealiseerd. De eis zelf blijft behouden. Talrijke organisaties vinden dat deze eis een van de prioriteiten van de nieuwe regering moet zijn¹⁰. Het regeerakkoord van juli 2003 voorziet een "graduele verhoging van het leefloon en de laagste sociale uitkeringen"

⁶ "Het is duidelijk dat met gewaarborgd inkomen geen levensminimum wordt bedoeld. (...) Het zou ten slotte een hele studie vragen om te weten wat onder "levensminimum" moet worden verstaan. (...) Er wordt opgemerkt dat het toekennen van een levensminimum enorme uitgaven zou veroorzaken, waarvoor in geen financiering is voorzien. Een belastingverhoging zou vereist zijn". Doc. Parl., Kamer, zitting 1968-1969, 134, pag. 6-8.

⁷ Recht Op, Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting 2000, CSB, ACW, Marches européennes enz.

⁸ *Wetsvoorstel tot verhoging van het bedrag van het bestaansminimum*, Parl. doc., Kamer van volksvertegenwoordigers, zitting 2000-2001, nr. 1198/001, 18 april 2001, p. 2709.

⁹ *Wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie*, Memorie van toelichting, Parl. Doc., Kamer van volksvertegenwoordigers, zitting 2001-2002, nr. 1603/001, 23 januari 2002, p. 4.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld "Dossier élections" van het Collectif Solidarité contre l'exclusion, n° 37, mars/avril 2003, memorandum van het Collectief van Verenigingen Partners van het Algemeen Verslag over de Armoede

- Verhoging met 6% van het leefloon, wat tijdens de voorstelling van het wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie voor 2003 werd beloofd.
- Koppeling van de bedragen van het leefloon aan de evolutie van de welvaart. Dit moet gepaard gaan met een gedachtewisseling over alle sociale uitkeringen en het minimumloon.

2.2 De uitbreiding van het recht tot sommige categorieën van vreemdelingen

De wet betreffende het recht op sociale integratie heeft de toekenning van het minimuminkomen uitgebreid tot vreemdelingen die in het bevolkingsregister ingeschreven zijn. Deze onmiskenbare vooruitgang mag echter niet verhelen dat er nog categorieën zijn die geen recht hebben en die zelfs hun recht ten opzichte van de vroegere wetgeving verliezen.

- Vreemdelingen ingeschreven in het vreemdelingenregister hebben nog steeds geen toegang tot het leefloon.
- Personen met onbepaalde nationaliteit worden niet meer met staatlozen gelijkgesteld zoals bij de oude wet. Ze verliezen hun recht.

In het Jaarverslag 2001 van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pleit men voor een resoluut integratiebeleid: "... beleid dat ervan uitgaat dat een vreemdeling die voor onbepaalde duur gemachtigd of toegelaten is op het grondgebied van het Rijk te verblijven, onder dezelfde voorwaarden als de Belgen kan genieten van de rechten en de voordelen, die door de sociale wetgeving worden toegekend." (Centrum, 2002: 77). De waargenomen vooruitgang lijkt onvoldoende: het Centrum suggereert om de toepassing van het recht betreffende sociale integratie uit te breiden tot vreemdelingen die "toegelaten of gemachtigd worden tot een verblijf van onbepaalde duur, of gemachtigd worden zich op Belgisch grondgebied te vestigen en die, vanzelfsprekend ook nog voldoen aan de gemeenschappelijke voorwaarden voor de toekenning en het behoud van deze tegemoetkoming." (Centrum, 2002: 83).

De verenigingen hebben tijdens het overleg over het wetsontwerp gevraagd dat het recht betreffende sociale integratie zou worden uitgebreid tot de personen die ingeschreven zijn in het vreemdelingenregister (Steunpunt, 2001b: 11). Dit voorstel werd in het begin gesteund door de Verenigingen van steden en gemeenten, die erkenden dat de gemeenten de personen met een vestigingsrecht soms laat in het bevolkingsregister inschreven. De Verenigingen van steden en gemeenten hebben evenwel afstand genomen van het voorstel, vanwege de mogelijke kosten die deze maatregel voor de OCMW-financiën zou kunnen inhouden, gezien de terugbetaling van het leefloon door het federale niveau minder voordelig is dan de terugbetaling van financiële hulp¹¹.

Sommige verenigingen hebben trouwens de negatieve effecten gehekeld die de individualisering van het recht op maatschappelijke integratie¹² voor bepaalde gezinnen heeft. Door de individualisering van het recht trekken echtgenoten die vroeger een uitkering van de categorie "gezin" ontvingen, vandaag één uitkering van samenwonende. Elke echtgenoot moet namelijk aan alle toekenningsvoorwaarden voldoen. Een koppel, waarvan een partner bijvoorbeeld asielzoeker is, krijgt enkel nog één uitkering als samenwonende. De asielzoeker kan enkel nog aanspraak maken op sociale hulp.

¹¹ Deze vraag moet in combinatie gezien worden met de vraag betreffende de financiering van de OCMW's. Zie punt 5.

¹² De aanklacht van dit negatief effect stelt echter de gegrondheid van het principe van individualisering niet in vraag.

- Het recht op maatschappelijk integratie openen voor vreemdelingen die voor onbepaalde duur in het vreemdelingenregister ingeschreven zijn, en voor alle personen die van een recht op vestiging in België genieten.
- Personen met onbepaalde nationaliteit gelijkstellen met staatlozen, zoals dit het geval was bij de wet tot instelling van het recht op een bestaansminimum.
- Opnieuw de mogelijkheid voorzien dat de Koning, bij een in Ministerraad overlegd besluit, het toepassingsveld van de wet verruimt tot andere categorieën vreemdelingen, zoals dit het geval was bij de wet tot instelling van het recht op een bestaansminimum.

2.3 Tewerkstelling als bevoorrechte vorm van maatschappelijke integratie

De wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie voert tewerkstelling in als bevoorrechte vorm van maatschappelijke integratie voor jongeren beneden de 25 jaar. Indien tewerkstelling op korte termijn niet mogelijk is, is de uitwerking van een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie verplicht. Dit project moet binnen een bepaalde termijn tot tewerkstelling leiden en wordt vastgelegd in een contract tussen het OCMW en de gerechtigde.

"De deelname aan het maatschappelijk leven kan op verschillende manieren, maar loonarbeid blijft één van de veiligste manieren om zelfstandig te kunnen leven. Een actief maatschappelijk beleid moet ervoor zorgen dat de almaar wijdere kloof tussen de beroepsactieve bevolking en de van een uitkering levende bevolkingsgroepen weer verkleint" staat er in de memorie van toelichting.

De vakbondsorganisaties hebben laten weten dat ze zich over het algemeen in deze filosofie kunnen vinden. Ze hebben verschillende verduidelijkingen in verband met de toepassing van de arbeidswetgeving alsook verbeteringen van procedures geëist en verkregen.

Tegen de voorrang voor tewerkstelling is er echter voorbehoud van talrijke organen, niet alleen uit het verenigingsleven, maar ook van de Verenigingen van steden en gemeenten. "Indien men over 'het recht op maatschappelijke integratie' wil spreken, dan moet deze integratie een waaier aan mogelijkheden omvatten en niet enkel een tewerkstelling" (UVCB, sd). Maatschappelijke integratie uit zich bijvoorbeeld ook via het recht op een geschikte woning, op cultuur, op mobiliteit,

Op meerdere niveaus werden vragen geformuleerd.

Is tewerkstelling een hefboom om uit armoede te geraken en om een menswaardig leven te leiden?

Tijdens het overleg over het wetsontwerp werden in dit verband de opmerkingen herhaald die reeds in het eerste Tweejaarlijkse Verslag van het Steunpunt (2001) over de verhouding van mensen in armoede tot werk werden geformuleerd.

➤ "Het Algemeen Verslag over de Armoede (1994) heeft de multidimensionale aard van armoede aan het licht gebracht. Bestaansonzekere personen worden met een cumulatie van verschillende moeilijkheden geconfronteerd: slechte gezondheid, onzekere woonsituatie, moeilijke familiale situatie, lage scholing... Deze gecumuleerde moeilijkheden zijn voor mensen in bestaansonzekerheid één voor één hinderpalen om op een positieve manier, op korte tijd en onder goede voorwaarden in de arbeidsmarkt ingeschakeld te worden... (Steunpunt, 2001b: 8)

➤ Mensen in armoede zijn vaak laaggeschoold en hebben dus een lage "inzetbaarheidsgraad", waardoor ze op de arbeidsmarkt bijzonder kwetsbaar zijn. "Hier stelt zich de vraag naar de kwaliteit van de tewerkstelling: arme personen geven talrijke voorbeelden waarin tewerkstelling geen vooruitgang in hun situatie betekent, maar een achteruitgang:

- vanwege het te lage loon;
- omdat de werkomstandigheden slecht zijn (afmattende arbeid bijvoorbeeld);
- omdat de werkuren te beperkt zijn (halftime) of te lastig (nachtwerk)...

- vanwege de moeilijke verzoening van gezinsleven en werk (eenoudergezinnen)." (Steunpunt, 2001b: 9)¹³.

Is het OCMW als lokale openbare dienst in staat aan de verwachtingen en eisen van het "recht op arbeid" te beantwoorden?

In de memorie van toelichting van de wet wordt de invoering van een "daadwerkelijk recht op werk" naar voren geschoven dat in artikel 6 §1 vertaald is. Inschakeling op de arbeidsmarkt wordt een wettelijke taak van het OCMW waarvoor nieuwe middelen werden vrijgemaakt¹⁴. Kunnen de OCMW's ondanks deze nieuwe middelen deze nieuwe taak volledig vervullen?

Ze ontwikkelen hun activiteit binnen een economische context die van de ene regio tot de andere varieert en die afhankelijk is van economische beleidsmaatregelen waarop de OCMW's heel weinig vat hebben. Welke mogelijkheden zullen OCMW's in kleine plattelandsgemeenten hebben, waar de economische activiteit laag is en de gebruikers vaak mobiliteitsproblemen hebben, vergeleken bij een groot stedelijk OCMW dat op een ruim netwerk van partners kan steunen? Bovendien wordt algemeen aanvaard dat de verplichting van de OCMW's om werk aan te bieden (binnen de drie maanden voor de jongeren beneden de 25 jaar) een middelenverbintenis is en geen resultaatsverbintenis¹⁵, wat enkel de indruk versterkt dat het recht op arbeid geen daadwerkelijk recht is en verschillend geïnterpreteerd zal worden naargelang de middelen waarover elk OCMW beschikt.

Is er een goed evenwicht tussen de individuele verantwoordelijkheid en de collectieve verantwoordelijkheid?

Het volstaat niet om in te werken op de persoonlijke eigenschappen (inzetbaarheid, vorming, enz.) van de begunstigden van het leefloon. Het tewerkstellingsbeleid in zijn geheel moet een hefboom zijn, niet enkel via het scheppen van banen, maar ook via maatregelen voor een

¹³ De kwaliteit van arbeid wordt in het hoofdstuk over tewerkstelling behandeld.

¹⁴ Bijvoorbeeld: -nieuwe forfaitaire subsidiëring voor personeelskosten, 250 € per dossier en per jaar inzake het leefloon (art. 20) Bovendien hebben OCMW's die als werkgevers optreden, om een recht op tewerkstelling van een jongere in de praktijk om te zetten, recht op een met 25% verhoogde subsidie.

¹⁵ Zie parlementaire werken.

betere arbeidskwaliteit. Daarnaast zijn kwaliteitsvol onderwijs en permanente vorming van fundamenteel belang¹⁶.

- Evaluatie van de tewerkstellingsmaatregelen van de OCMW's.
De evaluatie moet niet enkel een kwantitatieve inschatting behelzen, maar ook rekening houden met kwalitatieve criteria waarbij tewerkstelling wordt uitgedrukt in termen van concrete verbetering van de levenskwaliteit van de personen, die hierbij betrokken zijn: effecten op de gezondheid, toegang en voorwaarden tot een woning, participatie in de maatschappij, enz. (zie in dit verband het hoofdstuk over de kwaliteit van arbeid).
- Evaluatie van de middelen van de OCMW's in het licht van de taak die ze op het vlak van professionele inschakeling moeten vervullen. Deze middelen moeten worden geëvalueerd in financiële termen, maar ook qua mogelijkheden om een partnerschap aan te gaan, qua lokale socio-economische gezondheid, ...

2.4 Geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie

Voor jongeren onder de 25 jaar die niet snel tewerkgesteld worden, voorziet de wet een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie dat in een verplichte overeenkomst bekrachtigd wordt. Voor gebruikers van boven de 25 jaar is dit project facultatief. Wanneer een van de partijen dit echter vraagt, wordt het verplicht.

De nieuwe wet wil duidelijk het gebruik van het "geïndividualiseerd project", al dan niet gekoppeld aan een contract tussen de gebruiker en het OCMW, ruimer toepassen. Het geïndividualiseerde project wordt als pedagogisch instrument beschouwd "waarmee het recht op een beter bestaan gevaloriseerd kan worden". Hierin worden de verschillende stappen en fasen in de voorbereiding op een beroepsactiviteit

¹⁶ Zie hoofdstuk arbeid en tewerkstelling in het eerste Tweejaarlijkse Verslag van het Steunpunt.

beschreven. Het project wordt regelmatig geëvalueerd en kan in onderlinge overeenstemming aangepast worden.¹⁷

a) Individualisering van de behandeling

Het aanpassen van de begeleiding en het traject aan de situatie, de noden en de verlangens van de rechthebbende, wordt door de verenigingen positief ervaren. In dit opzicht gaat het geïndividualiseerde project in de goede richting. Deze individualisering heeft echter tegelijk tot gevolg dat er een verschuiving plaatsvindt van een automatische toegang tot de rechten (gebaseerd op de gelijkheid van de rechten met een anonieme en onpersoonlijke behandeling) naar een gedifferentieerde en selectieve behandeling (in functie van het proces dat geacht wordt de oplossing te bieden), wat niet zonder negatieve effecten blijft.

- De individualisering leidt tot een responsabilisering van de rechthebbenden met betrekking tot hun situatie. Krijgen ze hierdoor echter ook meer vat op hun situatie? (zie besluiten van het eerste tweejaarlijkse hoofdstuk).
- Door op de voordelen van begeleiding "op maat" te wijzen, kan de collectieve verantwoordelijkheid worden verdoezeld omdat de maatregelen prioritair op het individu gericht zijn.

b) Gebruik van het contract

De bezwaren tegen het gebruik van het contract staan reeds in het Algemeen Verslag over de Armoede (1994) en talrijke actoren sluiten zich hierbij aan.

Het contract in verband met het geïndividualiseerde integratieproject wil met name de rechten en plichten van elke partij bepalen, zoals in een arbeidsovereenkomst of een huurovereenkomst.

- Zoals in talrijke andere contractuele relaties staan de ondertekende partijen in het kader van het recht op maatschappelijke integratie niet

¹⁷ Artikel 10 tot 21 van het KB van 11.07.02 houdende het algemene reglement inzake het recht op maatschappelijke integratie, B.S. van 31.07.02.

op voet van gelijkheid¹⁸. De wet moet dus de contractuele vrijheid beperken om de zwakste partij te beschermen. Biedt de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie voldoende juridische waarborgen voor de bescherming van de zwakste partij? De wetgever heeft twee maatregelen ingevoerd die de juridische bescherming van de aanvrager zouden moeten versterken: bij de onderhandeling over het contract kan deze zich laten begeleiden door een persoon naar eigen keuze; hij heeft ook een bedenktijd van 5 dagen voor de ondertekening van het contract.

Deze maatregelen zijn weliswaar positief, maar ze volstaan niet, vinden de meeste verenigingen. De mogelijkheid om zich te laten begeleiden zou voor het hele traject van de gebruiker moeten worden aanvaard. De 5 dagen bedenktijd bieden geen oplossing indien de gebruiker en het OCMW het onderling oneens zijn. Om de juridische zekerheid en de onderhandelingspositie van de aanvrager te versterken, bevelen sommigen (ACV) aan duidelijke procedures te bepalen in verband met het voorstel van een individueel project (of een job). Ze stellen tezelfdertijd voor dat de bewijslast inzake de (niet)beschikbaarheid tot werken aan het OCMW toekomt, terwijl de Verenigingen van steden en gemeenten ervoor pleiten dat de bewijslast bij de aanvrager blijft.

- In tegenstelling tot de contractuele relatie tussen werkgevers en werknemers, of tussen huurders en verhuurders, geniet één van de contracterende partijen bij het contract voor maatschappelijke integratie een monopolie, namelijk het OCMW. Vooreerst staat het de aanvrager niet vrij om de ondertekening van het contract te weigeren, maar bovendien kan hij ook niet elders hulp zoeken. Kan men eigenlijk in termen van een "contract" redeneren – dat op een context wijst waar wederzijdse belangen van toepassing zijn - wanneer het erom gaat een laatste vangnet te bieden voor personen die er beroep op doen?

Het gebruik van het contract heeft ook negatieve effecten vanwege de controle:

- aantasting van het privé-leven en betutteling van de aanvragers.

¹⁸ Een duidelijk teken voor deze ongelijkheid is het feit dat er voor het OCMW geen enkele duidelijke sanctie wordt bepaald, terwijl de wet duidelijk de sancties voor gebruikers beschrijft die het contract niet naleven.

De aspecten die in het geïndividualiseerde project aan bod kunnen komen, zijn niet beperkt. De verenigingen zijn ongerust dat het privéleven van personen door maatschappelijke werkers wordt onderzocht en aan normen en waarden wordt onderworpen die niet gekozen werden.

- onzekerheid, inherent aan de toepassing van het project:

De flexibiliteit waarmee over het geïndividualiseerd project, dat met een contract wordt bekrachtigd, kan worden onderhandeld, roept vragen op over de juridische zekerheid en de gelijkheid tussen de rechthebbenden. Het geïndividualiseerd project, dat verondersteld wordt een betere toegang tot de rechten te bieden, kan in een uitsluitingsprocedure wegens de juridische onzekerheid die het biedt. Dat vrezen vele verenigingen. Bijvoorbeeld: "Wat verstaat men onder "aangepaste tewerkstelling"? Hoe en door wie wordt dit gedefinieerd? Wat gebeurt er in geval van onenigheid? Deze notie biedt geen enkele juridische waarborg en het gevaar dat niet alleen OCMW's, maar ook maatschappelijke werkers een verschillende behandeling volgen, is reëel" (Steunpunt, 2001b: 8).

De Verenigingen van steden en gemeenten zijn echter gewonnen voor een veralgemening van een contract voor alle jongeren. De Vlaamse sectie vraagt een integratiecontract voor alle gebruikers waarin de rechten en plichten van elke partij vastgelegd worden.

Het contract wordt als constructieve verplichting beschouwd waarmee de relaties tussen de OCMW's en de begunstigden contractueel kunnen worden vastgelegd: naleving van het tijdschema, objectieve bepaling van de plichten van iedereen, constructieve werkdynamiek, betere planning, transparante redeneringen, enz. Dit instrument heeft - bij goed gebruik - een pedagogische waarde.

c) Onderscheid tussen aanvragers beneden de 25 jaar en boven de 25 jaar

De wet voert een onderscheid in tussen aanvragers jonger dan 25 jaar en aanvragers boven de 25 jaar. Het recht op integratie van jongeren beneden de 25 jaar wordt prioritair via het verwerven van werk uitgeoefend, het leefloon wordt enkel om gezondheids- of billijkheidsredenen toegekend.

Behalve het voorbehoud dat reeds inzake de tewerkstelling en het geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie geformuleerd werd, zijn er nog andere kritieken.

Jongeren van 18 tot 25 jaar hebben vaak te kampen met mislukkingen op school en zijn weigerachtig om een opleiding te hernemen. De ervaring van veel organisaties leert dat de geïndividualiseerde projecten op het vlak van socio-professionele inschakeling het vaakst gevraagd worden door personen tussen 25 en 35 jaar (Relais social van Charleroi).

Jongeren hebben bovendien veel tijd nodig en behoefte aan ondersteuning en begeleiding om een adequaat project te bepalen dat aan hun situatie is aangepast. In dit opzicht is de voorziene termijn van drie maanden onvoldoende (Federatie van OCMW-maatschappelijk werkers, Unions des villes et communes).

- Analyse van de inhoud van de geïndividualiseerde projecten voor maatschappelijke integratie.
- Analyse van de redenen waarom contracten niet worden nageleefd. In welke gevallen wordt dit gesanctioneerd?
- Evaluatie van de categorieën, die het meeste sancties oplopen, en van de inhoud van de sancties.
- Evaluatie van de toepassing van sancties en van hun invloed op de evolutie van de situatie van de betrokkenen en van hun levensomstandigheden.
- Evaluatie van het nut om de functies van begeleiding en controle te scheiden zoals bij het stelsel van de werkloosheidsverzekering.
- Evalueren of het gegrond is een onderscheid in te voeren tussen de categorie van aanvragers jonger dan 25 jaar en die van aanvragers ouder dan 25 jaar.

2.5 De financiering van de opdrachten van het OCMW

Voor het merendeel van de OCMW's bedraagt de terugbetaling door de federale overheid momenteel 50%. Dit kan oplopen tot 60% voor OCMW's die tenminste 500 rechthebbenden tellen en tot 65% indien er tenminste 1.000 rechthebbenden zijn¹⁹.

Zowel de Verenigingen van Steden en Gemeenten als het verenigingsleven hebben een verhoging van de staatstussenkomst in het leefloon geëist²⁰. Deze verhoogde bijdrage van de federale staat zou het ontradende beleid kunnen afzwakken dat sommige OCMW's - enkele maar! - voeren om een stijgend aantal aanvragers te vermijden.

De nieuwe wet voorziet de tenlasteneming van 250 euro per dossier voor de personeelskosten van de centra²¹. Zowel de Verenigingen van steden en gemeenten als de Federaties van maatschappelijk assistenten hebben zich verheugd over dit initiatief.

Sommige verenigingen hebben echter vragen bij de toekenning van specifieke aanvullende subsidies. Sommige verhogingen van de OCMW-toelagen moedigen de tewerkstelling van rechthebbenden aan, misschien ten nadele van andere acties²². Bovendien worden er geen kwaliteitsverbintenissen (welk werk wordt aangeboden, onder welke voorwaarden en omstandigheden en met welke perspectieven ?) gekoppeld aan deze subsidiëring. (Platform)

¹⁹ Zie art. 32 §§2 en 3 van de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie.

²⁰ Federaal memorandum van de OCMW's (Verenigingen van Belgische steden en gemeenten-afdeling OCMW's, 2003); Platform "Neen aan het ...": analyse du projet de loi concernant le droit à l'intégration sociale article par article.

²¹ Wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie, art. 40.

²² Zie artikels 36 t.e.m. 39

- Evaluatie van het nut om over te gaan tot een verhoging van de staatstussenkomst in het leefloon.
- Evaluatie van de gegrondheid om bepaalde kwaliteitscriteria te verbinden aan de subsidies in het kader van tewerkstelling.
- Evaluatie van de noodzaak om de financiering van sociale inschakelingsprojecten te voorzien.

3 Reflectie over de maatschappelijke basisdienstverlening door het OCMW

Sinds meer dan een jaar verenigt het Steunpunt om de anderhalve maand een overleggroep²³ die de wetgeving en de praktijken inzake maatschappelijke dienstverlening bespreekt²⁴. De volgende vraag dient als leidraad bij de gedachtewisseling: "zijn de wetgeving en de praktijken van het OCMW hefboomen voor de eerbiediging van het principe van volwaardig burgerschap en de effectieve toegang tot de grondrechten?"

Als eerste discussiethema koos de groep de maatschappelijke basisdienstverlening die als de hoofdtaak van het OCMW wordt beschouwd en die aan alle verdere stappen voorafgaat, bijvoorbeeld de inschakeling op de arbeidsmarkt. De maatschappelijke basisdienstverlening wordt besproken in de chronologische volgorde van de hulpvrager. De volgende tekst brengt verslag uit over de debatten binnen de overleggroep en reikt eerste elementen aan voor een evaluatie van de maatschappelijke basisdienstverlening.

²³ De samenstelling van de groep is in bijlage weergegeven.

²⁴ Voor een bespiegeling over het overlegproces, zie hoofdstuk over participatie

3.1 Hinderpalen bij de toegang tot het OCMW - Geen beroep doen op het OCMW

De organieke wet bepaalt niets over de problematiek van de toegang tot het OCMW. Deze vraag is nochtans cruciaal: de verenigingen vestigen de aandacht op het feit dat een aantal rechthebbenden op het minimuminkomen er geen gebruik²⁵ van maakt. Welke hinderpalen zijn er bij de toegang tot het OCMW en wat zijn de redenen waarom er geen beroep op wordt gedaan?

Tijdens de debatten in het Steunpunt werden de verschillende hinderpalen bij de toegang tot het OCMW naar voren gebracht:

- Geografische hinderpalen: de diensten zijn soms moeilijk/weinig toegankelijk, met name met het openbaar vervoer, wat voor de gebruikers een bijkomende investering van geld en tijd vergt;
- Hinderpalen door het gebrek aan informatie, met name over de hulp die een OCMW aanbiedt en de toekenningsvoorwaarden.

De redenen waarom er geen beroep gedaan wordt op het OCMW zijn complexer en van verschillende aard.

Ze houden verband met:

- communicatieproblemen (referentie aan een andere logica en ander taalgebruik) die tot misverstanden tussen de maatschappelijke werker en de aanvrager leiden;
- stigmatiserende effecten van bepaalde maatregelen en/of de toepassing ervan. De verenigingen beklemtonen dat gebruikers gevoelens van schuld en schaamte hebben en van schrik om geen vat meer op het eigen leven te hebben. Door de blik van anderen klappen ze dicht bij de stappen die ze bij het OCMW moeten zetten;
- het gevoel van willekeur en met negatieve ervaringen in het verleden (sancties...);
- de onzekere levensomstandigheden van arme mensen: de gecumuleerde moeilijkheden waarmee rechthebbenden elke dag

²⁵ Zie in dit verband: Groenez S, Nicaise I (2002) Traps and springboards in European minimum income systems - the Belgian case, HIVA, Leuven

in hun leven moeten afrekenen (zwakke gezondheid, ongezonde woning, onzekere gezinssituatie, ...) versterken de hinderpalen bij de toegang tot het OCMW;

- de organisatie van de OCMW-diensten: rijen wachtenden, talrijke administratieve stappen; interne opdeling in verschillende diensten waardoor de gebruikers hun vragen en persoonlijke geschiedenis moeten herhalen.

3.2 Informatie

Beschikken over een betrouwbare informatie is een essentieel element voor de hulpvrager om toegang tot zijn rechten te hebben en ze te kunnen opeisen. De toegang tot informatie is in feite een transversaal thema en heeft in feite een invloed op het hele traject van de aanvrager. Dit thema is tijdens de debatten steeds weer naar boven gekomen.

a) Het gebrek aan informatie en de gevolgen hiervan

De wetgeving betreffende de OCMW's is complex en vaak hebben laaggeschoolde aanvragers moeite om de toekenningsvoorwaarden, procedures, ...²⁶ te begrijpen. De aanvragers hebben vaak een zeer negatief zelfbeeld, waardoor ze moeilijker stappen in de maatschappij zetten.

Het gebrek aan informatie bemoeilijkt de toegang tot het OCMW: om een recht te kunnen opeisen, moet je er weet van hebben.

²⁶ De organieke wet betreffende de OCMW's blijft zeer discreet over de informatie die het OCMW aan de aanvrager moet verlenen. Enkel artikel 60 §2 bepaalt het volgende: "Het centrum verstrekt alle nuttige raadgevingen en inlichtingen en doet de stappen om aan de betrokkenen alle rechten en voordelen te verlenen waarop zij krachtens de Belgische of de buitenlandse wetten aanspraak kunnen maken." De wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie versterkt het recht op informatie door de integratie van het Handvest van de sociaal verzekerde: Art. 17 bepaalt dat het centrum verplicht is aan elke persoon die daar om verzoekt, alle dienstige inlichtingen te verstrekken betreffende zijn rechten en plichten inzake maatschappelijke integratie in de vorm van een leefloon, van tewerkstelling of een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie. Het centrum is verplicht uit eigen beweging de belanghebbende persoon alle bijkomende informatie te verschaffen die nodig is voor de behandeling van zijn aanvraag of het behoud van zijn rechten.

De gevolgen van het gebrek aan informatie zijn echter nog veel complexer. De gesprekken binnen de overleggroep hebben aangetoond dat informatie in hoge mate afhangt van de relatie tussen de maatschappelijke werker en de hulpaanvrager.

In het begin hadden de partners verschillende standpunten. Voor de verenigingen is de toegang tot informatie een noodzakelijke voorwaarde opdat de gebruikers hun hulpproces beter in de hand zouden kunnen hebben. Alleen zo kunnen zij een partnerschaprelatie met de maatschappelijke werker aangaan. Deze benadering heeft echter grenzen, antwoorden de maatschappelijke werkers van het OCMW: het is zeer moeilijk om een complexe informatie over te brengen, zeker wanneer de reglementering complex is, en soms gaat dit zo ver dat zelfs de maatschappelijke werkers de materie maar moeilijk onder de knie krijgen. Het uitbouwen van een partnerschaprelatie tussen de maatschappelijke werker en de gebruiker is al even doorslaggevend.

Op het einde van de discussie lagen de standpunten dicht bij elkaar: iedereen erkent dat er een verband is tussen informatie en de partnerschaprelatie, tussen maatschappelijke werker en aanvrager. Men erkent ook dat het moeilijk is om op een zinvolle manier "volledige" informatie door te geven. Om een goede partnerschaprelatie met de maatschappelijke werker van het OCMW te kunnen uitbouwen, moet de gebruiker correcte informatie krijgen waarvan de inhoud telkens op de fase in zijn traject is afgestemd zodat hij het proces waaraan hij deelneemt onder controle heeft.

b) De inhoud van de informatie

De inhoud moet afgestemd zijn op het gebruik van de informatie en er moet een evenwicht worden nagestreefd tussen volledigheid, toegankelijkheid en bondigheid.

➤ De eerste informatie moet over de algemene werking van de OCMW's gaan en over alles wat verband houdt met het uitoefenen van de rechten:

- de hulp waarop de aanvragers aanspraak kunnen maken en de geldende voorwaarden (voorwaarden voor de hulp, rechten en

plichten van beide partijen, mogelijke gevolgen van de aanvraag ...);

- de termijnen die voor de beslissing werden bepaald en de procedure om in beroep te gaan;
- de concrete fasen van het traject.

Deze elementen werden in het koninklijke besluit houdende het algemeen reglement betreffende het recht op maatschappelijke integratie²⁷ opgenomen. Dit bepaalt welke nuttige informatie aan de aanvrager moet worden overgemaakt. Deze inlichtingen moeten schriftelijk worden meegedeeld, behalve de inlichtingen over het contract die verband houden met de individuele situatie. Dit besluit betekent een stap vooruit.

➤ De informatie moet ook op de persoon worden afgestemd: gebruikers moeten informatie krijgen in functie van hun eigen situatie en op elk moment onbeperkt toegang tot hun dossier hebben, m.a.w. tot de elementen die een rol spelen bij de bepaling van de verstrekte hulp.

➤ Tenslotte moet informatie gebruikers in staat stellen de "logica's" van de maatschappelijke werkers en van het OCMW als instelling beter te decoderen (zie verder "de aanvraag").

c) De vorm van de informatie en de manier van informatieoverdracht

Net zoals de inhoud, zijn ook de vorm en de verspreiding van de informatie belangrijk.

De maatschappelijke werker moet de tijd nemen om mondeling alles zo duidelijk mogelijk uit te leggen en zich ervan te verzekeren dat hij goed begrepen wordt. De mondelinge uitleg bij het eerste contact moet niet noodzakelijkerwijs volledig zijn. De gebruiker is als vragende partij psychologisch niet altijd klaar om complexe informatie op te nemen tijdens het eerste onderhoud.

Schriftelijke informatie moet in eenvoudige en korte zinnen opgemaakt zijn (in brochures, met affiches, in kranten...). Een informatiebrochure is zeer nuttig, maar dit mag niet beletten dat er bij de opvang ook

²⁷ Koninklijk besluit van 11 juli 2002 houdende het algemeen reglement betreffende het recht op maatschappelijke integratie

mondelinge informatie wordt gegeven (bijvoorbeeld bij het overlopen van de brochure).

Informatie kan ook worden doorgegeven via andere hulpverleners (huisartsen, wijkgezondheidscentra, ziekenhuizen, ...), via openbare diensten (post, gemeentehuis, loketten van de administratie...) en via geschreven en audiovisuele communicatiemiddelen.

Voorbeeld van een goede praktijk:

Aan de overleggroep werd een informatiebrochure voorgelegd, uitgewerkt door het OCMW van Antwerpen in partnerschap met Recht-Op, een vereniging uit Antwerpen, waar arme mensen samenkomen. Er waren enkele opmerkingen over de inhoud, maar dit partnerschap voor de uitwerking van de brochure werd als zeer positief beschouwd.

3.3 Het onthaal

Cruciaal zijn ook het onthaal en het ogenblik waarop de persoon zijn aanvraag formuleert. Op dat ogenblik wordt voor een stuk de toekomstige relatie tussen de gebruiker en het OCMW bepaald. Voor elke fase en voor elk aspect geven we hier de hinderpalen en de mogelijkheden om deze te overwinnen, zoals ze tijdens de debatten naar voren werden gebracht.

"Ik ben niet naar het OCMW gegaan, want ik was dakloos; daarna ben ik toch geweest. Ze hebben me niet laten spreken. Dan ben ik teruggegaan met straathoekwerkers en toen hebben ze naar mij geluisterd en heb ik het 'straatminimum' gekregen." (Getuigenis van ATD Vierde Wereld)

"De maatschappelijke werker moet de vraag van de persoon in moeilijkheden beluisteren en ontcijferen, hij moet de graad van behoefte bepalen. De cliënt heeft recht op een begeleiding op maat naar zijn keuze, en niet volgens een gestandaardiseerd model. Het is nodig een sfeer te creëren waarin de persoon zijn behoeften kan uiten en waarin zijn ritme wordt gerespecteerd. (Werkgroep van maatschappelijk werkers van de 19 Brusselse OCMW's: 3).

Organisatie van de opvang

De wachttijden worden als hinderpaal bij de toegang aangehaald. In sommige OCMW's moeten de mensen vanaf 7 uur 's ochtends in de rij staan, op het voetpad in het zicht van voorbijgangers, zonder zeker te zijn dat ze zullen worden ontvangen.

- Er moet een evenwicht worden gevonden tussen werkuren met "gesloten burelen" , werkuren op afspraak en de permanenties die voor iedereen open staan.
- Aan een ontvangst (informatie)loket zouden eerste inlichtingen kunnen worden gegeven en zouden aanvragers naar de goede diensten kunnen worden geleid.

Kader van de opvang

Tijdens het eerste onderhoud wordt de basis gelegd voor het partnerschap waaraan gebruikers en maatschappelijke werkers veel belang hechten. Voor een constructief gesprek in alle respect is er tijd nodig en een ruimte waar vertrouwelijke gesprekken kunnen worden gevoerd. Talrijke OCMW's beschikken niet over de nodige infrastructuur, met name een ontmoetingsruimte, om een kwaliteitsvolle opvang te kunnen aanbieden.

Relationele aspecten van de opvang

Om een goed partnerschap tussen de maatschappelijke werker en de gerechtigde te begunstigen, moet alles in het werk worden gesteld voor een respectvolle opvang van de persoon.

- Goede luisterbereidheid van de maatschappelijke werker is essentieel. De aanvrager moet zijn aanvraag kunnen verwoorden, zonder al te grote inmenging.
- De maatschappelijke werker moet zo duidelijk mogelijke informatie over essentiële aspecten van de wet geven (zie beneden) en nagaan of hij goed werd begrepen.
- In de mate van het mogelijke moet vermeden worden dat aanvragers overstelpt worden met administratieve rompslomp die aan de toekenning van de hulp voorafgaat en die helaas eigen is aan de residuaire stelsels. Ze moeten alle inlichtingen en richtlijnen krijgen die voor elke stap nodig zijn.

3.4 De aanvraag

De manier waarop de aanvraag wordt ontvangen en geanalyseerd en de onderhandelingen over de aanvraag zijn beslissend voor het traject van de rechthebbende en voor zijn relatie met de maatschappelijke werker.

- Elke aanvraag moet worden onderzocht. Voor elke aanvraag moet een ontvangstbewijs worden afgeleverd, zelfs al gaat het niet om een financiële kwestie of zijn er geen instructies nodig. De onontvankelijkheid van de aanvraag moet duidelijk schriftelijk worden gemotiveerd zodat de aanvrager beroep kan inleggen. Ondanks wetsbepalingen in die richting²⁸ stellen de verenigingen vast, dat sommige aanvragen worden afgevoerd nog vooraleer ze worden ingeschreven.
- Om deze lacunes aan te vullen, voeren sommige OCMW's formele procedures in. Zo heeft het OCMW van Antwerpen een procedure voor de ontvangst van de aanvraag op punt gezet waarbij een reeks formulieren moet worden ingevuld (een ontvangstbewijs, een formulier betreffende het eerste contact, ...). Dit initiatief is positief gebleken, vooral omdat het meer waarborgen biedt voor de opvolging van de aanvraag. Hiermee is het probleem echter niet helemaal van de baan.
- Vaak stelt men grote verschillen vast tussen de verwachtingen van de persoon die zich tot het OCMW wendt en het antwoord dat de maatschappelijke werker geeft. Bij de aanvraag worden de logica's van de verschillende actoren (de persoonlijke, professionele, institutionele) met elkaar geconfronteerd. Naargelang de situatie en de belangen die op het spel staan, worden deze logica's aan elkaar gekoppeld, versterken ze elkaar, komen ze tegenover elkaar te staan, botsen ze met elkaar of worden ze genegeerd. Deze verschillende logica's staan echter niet op voet van gelijkheid²⁹. Het is dan ook belangrijk dat maatschappelijke werker zijn opdracht duidelijk kan uitleggen en hierbij

²⁸ De wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie bepaalt dat de datum waarop de aanvraag ontvangen werd, in chronologische volgorde in het hiervoor voorziene register ingeschreven wordt. De schriftelijke aanvraag wordt ondertekend, bij een mondelinge aanvraag wordt het register getekend. Bij maatschappelijke dienstverlening is echter niets voorzien.

²⁹ Onderzoeksgroep actie-vorming Vierde Wereldpartners pag. 83-97.

op de verplichtingen en grenzen wijst. Het is bevorderlijk voor de kwaliteit van de relatie als ieder weet waarvoor hij staat en wat men samen tracht te bereiken (Chvedco P., januari 2003: 1). Bovendien moet de maatschappelijke werker een gedrag ontwikkelen dat het partnerschap bevordert: luisterbereidheid en respect voor het standpunt van de andere. Wanneer naar de arme persoon in zijn geheel wordt gekeken, kan men makkelijker de omstandigheden begrijpen waarin hij leeft.

- Andere elementen hebben een invloed op de opvolging van de aanvraag.
 - *Het dringende karakter* van de aanvraag kan verschillend worden opgevat door de gebruiker en de maatschappelijke werker. Terwijl de ene zou willen dat er onmiddellijk op zijn "brute" aanvraag wordt ingegaan, moet de andere de aanvraag eerst ontleden en kan hij hem niet altijd een bevredigend en snel antwoord geven.
 - *De moeilijkheid voor het OCMW om met deze dringende situatie om te gaan.* Er is een tendens bij de OCMW's om de meest schrijnende situaties prioritair te behandelen (gezinnen die uit huis werden gezet, afsluiting van gas en elektriciteit, ...). Deze prioriteit wordt soms toegekend ten nadele van de rechten van personen die zich in een minder dringende situatie bevinden.

We hernemen hier alle aanbevelingen en voorstellen die betrekking hebben op de toegang, informatie, opvang en de aanvraag, omdat deze verschillende facetten van de taken van het OCMW elkaar overlappen en met elkaar verweven zijn. Deze aanbevelingen zijn zeer algemeen. Het is namelijk moeilijk om precieze voorstellen te formuleren die voor alle soorten OCMW's gelden, aangezien ze allemaal verschillen (in grootte, middelen, ...).

- De zorg om te informeren moet binnen een OCMW constant en op een vernieuwde manier aanwezig zijn. Hiervoor moeten zeer gevarieerde informatie-initiatieven en -instrumenten worden ontwikkeld zodat de kans groter is dat gebruikers de informatie horen en begrijpen.

- Bij elke nieuwe maatregel voor gebruikers moet er over de informatie voor de gebruikers worden nagedacht, dit is essentieel voor de toegankelijkheid.
- In grote OCMW's moet worden nagegaan of het nuttig is een opvang/informatieloket in te richten dat eerste inlichtingen verstrekt en de aanvragers naar de goede diensten doorstuurt.
- Middelen ontwikkelen voor een betere informatie aan gebruikers, uitgewerkt in samenwerking met verenigingen waar arme mensen samenkomen.
- Betere ondersteuning van het straathoekwerk dat in de steden bemiddelend optreedt tussen aanvragers en maatschappelijke werkers van het OCMW en waarmee een bevolkingsgroep (daklozen, ...), die zich anders maar moeilijk tot sociale diensten wendt, op een meer soepele en informele manier kan worden bereikt.
- Duidelijke organisatorische regels uitwerken die gunstig zijn voor een ruimere toegankelijkheid: evenwicht tussen permanentiedienst, afspraken en gesloten periodes zoeken.
- In grote gemeenten/steden moet worden nagegaan of het nuttig is de maatschappelijke basisdienstverlening te decentraliseren.
- Voor aangepaste materiële voorwaarden voor de opvang zorgen (wachtzaal, bureaus waarin vertrouwelijke gesprekken kunnen worden gevoerd, enz.).
- Instrumenten en procedures ontwikkelen die aan de aanvragers de waarborg bieden dat hun aanvraag ernstig wordt onderzocht.
- Evaluatie van de procedures die in dringende gevallen worden toegepast: betere termijnen voor de behandeling en minder stappen voor de gebruiker bij het indienen van zijn aanvraag.

3.5 Begeleiding

Zowel voor de verenigingen als voor de maatschappelijke werkers zou er tussen de maatschappelijke werker en de rechthebbende een partnerschaprelatie tot stand moeten komen. Met een institutionele omkadering betekent dit dat de gebruiker als volwaardige persoon wordt behandeld en dat de maatschappelijke werker en de gebruiker samen gemeenschappelijke doelstellingen uitwerken die ze samen bepalen. Partnerschap impliceert niet per se vertrouwen, al bewerkt dit een duidelijk verschil in de relatie.

Getuigenissen

"Mijnheer F. ziet zich op dag verplicht een contract voor maatschappelijke integratie te tekenen. Hij volgt avondlessen om een getuigschrift te krijgen. Overdag loopt hij stage. Mijnheer F. tracht het contract met het OCMW na te leven, maar al vlug krijgt hij weer met zijn alcoholprobleem af te rekenen. De situatie ontspoot: Mijnheer F. is steeds vaker afwezig bij de stages en de lessen. Als hij er is, komt hij vaak dronken aan.

Elke maand ontmoet mijnheer F. zijn begeleiders (opleider, voogd, leerkracht, maatschappelijke werker, ...) voor de evaluatie van zijn traject en allen bevestigen dat hij het heel goed doet, maar dat zijn alcoholprobleem te belangrijk is in zijn beroepstraject.

Deze situatie houdt enkele maanden aan. Het OCMW houdt de rechten op het bestaansminimum van mijnheer F. echter in stand, ondanks het feit dat hij niet langer aan de eisen van het contract voldoet. Hij ontkent zijn alcoholverslaving. Er is een krachtmeting aan de gang. Mijnheer F. zakt weg tot hij beslist te reageren. Op aanraden van zijn maatschappelijke werker volgt mijnheer F. een ontwenningsskuur. Hij wordt gesteund door zijn maatschappelijke werker die hem ook buiten de permanenties ontvangt. Ze moedigt hem aan als hij het niet meer ziet zitten. Ze luistert naar hem. Ze verdedigt hem voor de raad.

Stilaan gaat het hem beter. Mijnheer F. hervat zijn stages en lessen. Hij wordt door iedereen aangemoedigd en krabbelt weer recht. Al drie jaar lang heeft mijnheer F. geen alcohol meer aangeraakt. Hij heeft zijn

getuigschrift op zak en werkt bij de voogd die zijn kwaliteiten en capaciteiten heeft weten te zien.

Mevrouw A. leeft van het bestaansminimum en is stagiaire gedurende zes maanden in een dienst die in het gebouw van het OCMW gevestigd is. Ze is gemotiveerd, ze bloeit open. Ze zet zich helemaal in bij alles wat ze doet. Ze is ook een zeer emotionele vrouw, zeer gevoelig voor elke blik en het gedrag van anderen ten opzichte van haar.

Door haar situatie heeft ze met de andere werknemers van het OCMW een collegiaal contact, al blijft ze "aanvrager". Ze heeft het gevoel zich te moeten bewijzen om aanvaard te worden.

Haar bureau ligt naast dat van haar instructeur die een "hard" karakter heeft. Deze mijnheer heeft onder andere de gewoonte om met de deur van zijn bureau te slaan. Mevrouw A. interpreteert dit als uiting van woede tegen haar. Ze heeft schrik voor haar opleiding en gaat niet meer naar de afspraken met hem. Ze voelt zich niet in staat uit te leggen wat ze voelt en ze breekt elke communicatie met haar instructeur af, die denkt dat ze van slechte wil is.

Mevrouw A. moet voor de raad verschijnen en verliest haar recht op het bestaansminimum."

(Getuigenis van ATD Vierde Wereld)

Welke voorwaarden dragen al dan niet tot een partnerschaprelatie bij?

➤ Schrik voor beoordeling, het gevoel van schaamte omdat je van het OCMW afhangt

Deze gevoelens liggen aan de basis van het gedrag van sommige gebruikers die anderen ontwijken en zich terugtrekken, wat door anderen als apathie, gebrek aan goede wil of gewoon vijandschap wordt opgevat.

- "Van het OCMW afhangen, dat doet pijn, ge beschouwt uzelf als hulpeloos. Ge zijt precies een sukkelaar, een clochard, die echt in armoede leeft. Ik voel niet aan dat het een recht is om steun te kunnen krijgen van het OCMW. Want zij hebben een inkomen, die mensen van het OCMW, gij hebt niks en dan beschouwen ze u zo van: wat komt die schooien?"

- *“Ik ben zelf van het bestaansminimum afhankelijk geweest en ben dat nu terug, alhoewel ze me nu niets meer geven. Ik wou niet toegeven dat ik het werk niet aankon dat ik toegewezen kreeg. Daar was ik beschaamd voor. Want op het OCMW is de schaamte op uw hoofd geplakt, vanaf het moment dat ge er binnengaat en in de wachtzaal zit.”*
- *“Waarom ik zelf niet ben gaan zeggen op het OCMW dat dit werk voor mij te zwaar was ? Omdat ik er de moed niet toe had, ik durfde niet, mijn gevoelens van minderwaardigheid waren te sterk. Ik moet er staan bedelen en voel me daar klein bij. Daarom doe ik dat niet. Ik heb er last mee om naar het OCMW te gaan om wat dan ook te regelen. Die controleren mij daar en dwingen mij in de richting van een werk dat ik zelf niet wil.” (Getuigenis ATD Vierde Wereld)*

Indien deze houding door de maatschappelijk werker slecht begrepen wordt en aanzien wordt als een negatief signaal van de hulvrager, kan ze remmend of zelfs ondermijnend werken op een verhouding van partnerschap. Daarom pleiten de verenigingen waar armen het woord nemen voor de erkenning van momenten van wederzijds ontmoeten, luisteren en voor wederzijdse vormingsmomenten, met de bedoeling de ingebakken voorstellingen die men van elkaar heeft, te veranderen.

➤ Onderhandeling tussen de rechthebbende en de maatschappelijke werker.

Het recht op maatschappelijke integratie impliceert permanente onderhandelingen tussen de maatschappelijke werker en de rechthebbende. Het arbeidscontract, de gegevens in het geïndividualiseerde project voor maatschappelijke integratie en de overeenkomst die hierover gesloten wordt, de keuze van de vorming, de evaluatie en herziening van het geïndividualiseerde project, enz. zijn allemaal fasen waarover moet worden onderhandeld. De verenigingen herinneren aan de feitelijke ongelijkheid tussen gebruiker en OCMW-werker. De wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie voert twee maatregelen in die de positie van de gebruikers moeten helpen versterken: de mogelijkheid zich bij de onderhandeling over het arbeidscontract en over het geïndividualiseerde project te laten

begeleiden en de mogelijkheid om telkens een bedenktijd van 5 dagen te vragen.

De begeleiding door een derde persoon bij de onderhandelingen wordt door de deelnemers aan het overleg op verschillende manieren geïnterpreteerd.

Sommigen vinden dat de begeleiding door een derde persoon de aanvrager helpt zijn angst en vooroordelen te overwinnen. Hij staat sterker bij de onderhandeling waardoor hij meer op zijn gemak is en ook in staat is goede informatie te vragen en te begrijpen. Op termijn verdwijnt het wantrouwen en kunnen gebruiker en maatschappelijke werker een partnerschaprelatie uitbouwen. De verenigingen vragen dat de begeleiding door een derde persoon tijdens het hele traject mogelijk zou moeten zijn.

"De begeleiding kan komen vanuit een vereniging, een beweging of van een buur of een vriend. Het is zeker nooit iemand die spreekt in de plaats van de persoon in kwestie. Het is vooral iemand die gerust stelt, gewoon al door mee aanwezig te zijn. Hij zorgt ervoor dat we kalm kunnen blijven tijdens de ontmoeting. De persoon die begeleidt kan ook het verband leggen met de geschiedenis van de persoon, zodat het gesprek niet alleen over de situatie van dat moment gaat. Zijn aanwezigheid zorgt ervoor dat ieder meer op zijn woorden past. Hij verhoogt het gewicht van de persoon in moeilijkheden. Wie begeleidt, moet dat ook voorbereiden met de persoon om wie het gaat, zodat deze zijn vraag duidelijker kan stellen. Voor ons is dat een element dat de kwaliteit van de relatie en de dialoog bevordert." (Chvedco P., januari 2003: 2)

Anderen daarentegen zijn van oordeel dat een derde persoon de hulprelatie tussen de maatschappelijke werker van het OCMW en de gebruiker kan verstoren en uiteindelijk zelfs in het gedrang kan brengen.

➤ Begeleidende taak en controlerende rol van de maatschappelijke werker

De begeleidende taak van de maatschappelijke werker van het OCMW houdt voor een deel ook een controle in, met name van de toekenningvoorwaarden voor de hulp, maar ook voor wat het naleven van het contract betreft dat in sommige gevallen in het kader van het

geïndividualiseerde project voor maatschappelijke integratie wordt afgesloten.

- De dreiging met sancties heeft een nadelige invloed op de samenwerking en het vertrouwen tussen MW en rechthebbenden en brengt de ontwikkeling van een partnerschaprelatie in het gedrang.
- Het contract zou de maatschappelijke werkers tot meer controle kunnen aanzetten ten nadele van hun ondersteunende taak.
- Begeleiding en controle van elkaar scheiden wordt als mogelijke oplossing naar voren geschoven, maar vindt geen algehele instemming.

"Het is de controle over heel uw leven dat het OCMW doet. Ze controleren heel uw leven" (getuigenis van ATD Vierde Wereld)

" Volgens zijn opdracht geeft de maatschappelijk werken vooraan aan de belangen van de personen, groepen en gemeenschappen waarvoor hij professioneel geacht wordt tussen te komen en hij vraagt altijd om hun toestemming." (Féwasc,2001)

➤ **Arbeidsvoorwaarden binnen het OCMW**

De arbeidsvoorwaarden van maatschappelijke werkers van het OCMW worden regelmatig als belemmering beschouwd voor een respectvolle begeleiding van de rechthebbenden.

- Het aantal dossiers per maatschappelijke werker ligt soms zeer hoog en er zijn steeds meer administratieve taken te vervullen. Er worden normen geëist in verband met het maximale aantal dossiers per maatschappelijke werker. *"Onze ervaring bewijst ons en wij zijn ervan overtuigd dat de maatschappelijk werker geen kwalitatief werk meer kan verzekeren als hij meer dan 70 dossiers moet opvolgen. (...)* De verschillende taken mogen niet tijdsgebonden worden begreund: *bv: X minuten voor een onderhoud, X minuten voor een huisbezoek en X minuten voor het sociaal verslag. Dit bandwerk (Taylorisme) is geen sociaal werk"* (Werkgroep van maatschappelijk werkers van de 19 Brusselse OCMW's: 3)
- -De materiële middelen (gebrek aan individuele burelen, weinig aangepaste lokalen, ...) zijn inadequaet en de informaticasystemen voldoen niet...

- -Maatschappelijke werkers staan onder stress en worden met de agressiviteit van mensen geconfronteerd die in zeer onzekere omstandigheden leven. Indien ze hierop niet worden voorbereid, kan de professionele begeleiding die ze moeten geven, in het gedrang komen...

➤ Er is nood aan een deontologische code van de maatschappelijke werker. Hierin kan met name het kader voor de relatie tussen maatschappelijke werker en rechthebbende worden vastgelegd. Tot voor kort bestond er geen code, maar onlangs heeft Féwasc³⁰ er een uitgewerkt. Dit initiatief moet nu nog worden verruimd tot alle maatschappelijke werkers van de OCMW's en er moet worden nagegaan of het nuttig is dat deze code door alle betrokken actoren wordt erkend (OCMW-voorzitters en -secretarissen, Vereniging van steden en gemeenten, gebruikersverenigingen...).

➤ Belang van permanente vorming van de MW

De bevoegdheden en actieterreinen van het OCMW breiden alsmaar uit. De reglementering wordt omvangrijker en verandert zeer snel. Maatschappelijke OCMW-werkers geven toe dat ze zelf moeite hebben om de materie onder de knie te krijgen.

Ze vangen ook een zeer gevarieerd publiek op en worden met problemen geconfronteerd waarvoor specifieke kennis vereist is (asielzoekers, personen met schulden, ...)

In deze context is permanente vorming onontbeerlijk. Deze moet de maatschappelijke OCMW-werkers in staat stellen de evolutie van de wetgevingen en methodologieën te volgen en hun professionele werkwijzen hieraan aan te passen.

Talrijke verenigingen vragen bovendien dat maatschappelijke werkers vormingen zouden volgen zodat ze de levensomstandigheden en het standpunt van de rechthebbenden beter kunnen vatten. Er werd het idee van "gemeenschappelijke vormingen" gelanceerd: zowel de

³⁰ Fédération Wallonne des Assistants Sociaux de CPAS (Walse federatie van maatschappelijke werkers van het OCMW)

gebruikers als de maatschappelijke werkers hebben er belang bij om het standpunt van de andere te kennen.

- Evalueren of het nuttig is om de begeleiding van rechthebbenden los te koppelen van de controle van de toekenningvoorwaarden.
- Een norm invoeren in verband met het maximale aantal dossiers per maatschappelijke werker.
- De uitwerking van een deontologische code ondersteunen, specifiek voor maatschappelijke werkers van het OCMW, die de eerbiediging van hun eerste taak waarborgt: het werken aan de zelfstandigheid en de emancipatie van de personen die worden bijgestaan. Er moet worden nagegaan of het nuttig is dat deze code door alle betrokken actoren wordt erkend (OCMW-voorzitters en -secretarissen, Vereniging van steden en gemeenten, gebruikersverenigingen...)
- Permanente vorming van maatschappelijke werkers aanmoedigen, met name met het oog op de begeleiding van een zeer kwetsbaar publiek.
- Evalueren of het nuttig is programma's van gemeenschappelijke vormingen in te voeren zodat zowel gebruikers als maatschappelijke werkers de levens- en werkomstandigheden van de anderen beter begrijpen. Dit zou een goede gelegenheid zijn om een partnerschap tussen OCMW's en verenigingen waar arme mensen samenkomen te ontwikkelen.

Bibliografie:

- AVA - *Algemeen verslag over de armoede (1994)*, ATD Vierde Wereld, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijnstichting, Brussel.
- Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (2002), *Jaarverslag 2001: Gelijkwaardigheid en verscheidenheid*, CGKR, Brussel.
http://www.antiracisme.be/nl/rapporten/centrum/2002/2001_intro.htm
- Chvedco P. (2003), *Contribution pour le dialogue sur l'évaluation des CPAS*, ATD Quart Monde, niet-gepubliceerd document.
- Collectief van verenigingen partners van het Algemeen Verslag over de Armoede (2003), *Memorandum*, niet-gepubliceerd document.
- Collectif Solidarité contre l'exclusion (2003), *Dossier élections*, n° 37, mars-avril 2003.
- Fédération Wallonne des Assistants Sociaux de CPAS (2001), *Code de déontologie des assistants sociaux de CPAS*, niet-gepubliceerd document.
- Groenez S., Nicaise I. (2002), *Traps and springboards in European minimum income systems - the Belgian case*, HIVA, Leuven.
- Groupe de recherche action-formation, Quart Monde partenaire (2002), *Le croisement des pratiques. Quand le Quart Monde et les professionnels se forment ensemble*, Editions Quart Monde, Paris.
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn (2002) *8ste rapport over de staat van de armoede in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie van Brussel-Hoofdstad, Brussel.
<http://www.armoedebestrijding.be/publications/BrusselrapportNL.pdf>
- Plate-forme "Non au projet de loi sur l'intégration sociale ! Oui à une amélioration de la loi sur le minimex !" (2002), *Analyse du projet de loi intégration sociale*, niet-gepubliceerd document.
- Société wallonne de l'évaluation et de la prospective (2000), *Charte fondatrice*.
<http://www.prospeval.org/Charte-fondatrice.htm>
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2001a), *In dialoog, zes jaar na het Algemeen Verslag over de Armoede: Eerste tweajaarlijks verslag*, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, Brussel.
<http://www.armoedebestrijding.be/tweejaarlijksverslag.htm>

- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2001b), *Nota aan de Minister van maatschappelijke integratie en aan de Ministerraad in verband met het wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie*, niet-gepubliceerd document.
<http://www.armoedebestrijding.be/publications/notamaatschappelijkeintegratie.pdf>
- Union de villes et des communes (s.d.), *Analyse du projet de loi concernant le droit à l'intégration sociale (DIS). Réflexions (article par article)*, niet-gepubliceerd document.
http://www.uvcw.be/no_index/cpas_projetloi_dis.pdf
- Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (2003), *Memorandum aan de nieuw te vormen federale regering na de federale verkiezingen van 2003*.
<http://www.vvsg.be/Politiek/memorandum/2002/memorandum.htm>
- *Wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie*, B.S., 31 juli 2002, p. 33610.
- *Wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie*, *Memorie van toelichting*, Parl. Doc., Kamer van volksvertegenwoordigers, zitting 2001-2002, nr. 1603/001, 23 januari 2002, p. 4.
<http://www.dekamer.be/FLWB/pdf/50/1603/50K1603001.pdf>
- *Wetsvoorstel tot verhoging van het bedrag van het bestaansminimum*, Parl. doc., Kamer van volksvertegenwoordigers, zitting 2000-2001, nr. 1198/001, 18 april 2001, p. 2709.
<http://www.dekamer.be/FLWB/pdf/50/1198/50K1198001.pdf>

Bijlage: Samenstelling van de verruimde overleggroep

Tot het overleg in de groep hebben bijgedragen:

- Vertegenwoordigers van verenigingen:
 - Luttes Solidarités Travail - LST*
 - ATD Vierde Wereld*
 - Woon- en Tewerkstellingsprogramma Antwerpen - WOTEPA (tot januari 2003)
 - Recht Op*
 - La Ruelle*
 - Plateforme "Non à la loi concernant le droit à l'intégration sociale, Oui à une amélioration de la loi sur le minimex"
- Vertegenwoordigers van elke gewestelijke Vereniging van steden en gemeenten
- Vertegenwoordigers van de gewestelijke federaties van maatschappelijke werkers:
 - Fédération wallonne des assistants sociaux de CPAS (Féwasc - Waalse federatie van maatschappelijke werkers van het OCMW)*
 - Overleggroep van de maatschappelijke werkers van de 19 Brusselse OCMW's*
 - Federatie van Vlaamse OCMW-maatschappelijke werkers*
- vertegenwoordigers van de 3 grote vakbonden:
 - Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV)
 - Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV)*
 - Algemene Centrale van Liberale Vakbonden van België (ACLVB)
- Een afgevaardigde van de ziekenfondsen
- Afgevaardigden van de gewestelijke bureaus voor arbeidsbemiddeling:
 - Vlaamse Dienst voor arbeidsbemiddeling en beroepsopleiding (VDAB)
 - Office communautaire et régional de la Formation professionnelle et de l'Emploi (FOREM)*
 - Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsbemiddeling (BGDA)
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel*

Het VBO is niet op de uitnodiging ingegaan.

Deelnemers met een sterretje achter hun naam hebben bijzonder intensief in de overleggroep meegewerkt.

